

BOTVIDSBYGDEN

NR 2

OKTOBER 2003

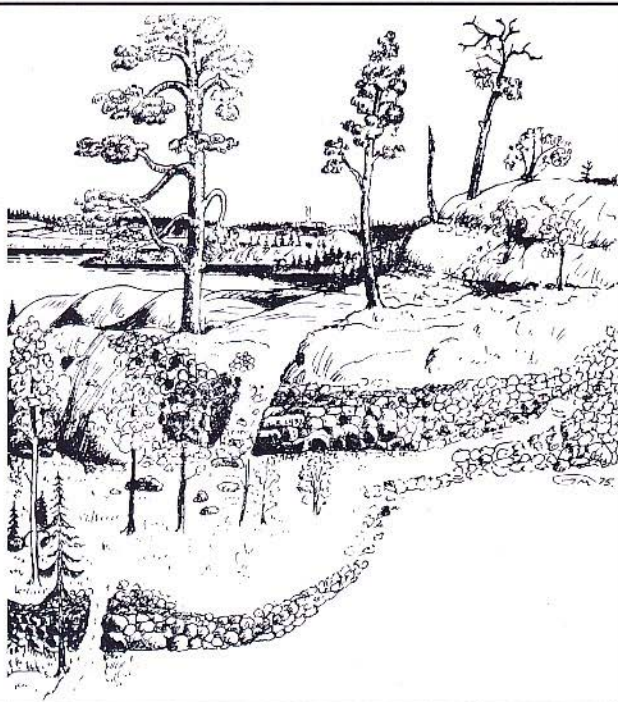
Fornborgarna, som daterar sig till 500-talet, var tillflyktsorter för bygdens befolkning när fienden närmade sig.

De var byggda för att skydda människorna. Oftast var de placerade på ett högt och otillgängligt berg. Så var det också med fornborgen på Skansberget.

I öster sluttar det minst och här har kraftiga murar byggts.

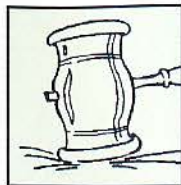
Teckningen visar ingångarna till fornborgen på Skansberget vid Tullingsjöns östra strand.

Du kan läsa mer om Botkyrkas fornminnen på sidorna 6-9.

INGRID AVELIN, ordförande

Även i år har sommaren varit fantastisk med sol och värme - en regnskur i veckan klarade gräs och blommor.

Traditionsenligt samlades många såväl Tullingebor som "utsocknes" vid brasan på Trädgårdstorp för att Valborgsmässoafton hälsa våren väkommen med vårtal, sång samt korv och kaffeservering.

17 maj ägde Ungdomsringens dag på Skansen rum. Det blev en verkligt trevlig dag. Då alla deltagande föreningar med fanor och musik i täten tågade Strandvägen fram och anlände till Skansen och Bollnäsbanan dansade gammal och ung tillsammans - bra underlag att dansa på till skillnad från sanden vid Sollidenscenen. Botkyrkas barnlag gjorde sin uppvisning vid Kyrkhultsstugan och fick varma applåder, dessutom fick vi tillfälle att dansa med de andra grupperna. Skansentåget stannade medan dansen pågick. I bagaget med hem från Skansen i år hade vi minnen från en fin dag.

Hembygdsgdagen inleddes med kyrksöndag och många hantverkare visade upp och sålde sina alster. Vädrets mak-

ter gynnade oss och en del aktiviteter kunde hållas utomhus.

Första onsdagen varje månad bjuder Dräkt- och slöjdkommittén till "slöjd-junta" (slöjdväll), då vi får göra klart de alster vi påbörjat vid någon kurs eller hemma, men som sedan inte hunnit med. Vi har ju då också möjlighet till experthjälp - att vi sedan hinner att prata runt kaffekoppen kommer "på köpet". Glöm inte första onsdagen i november! Midsommarafton avlöpte traditionsenligt - en liten regnskur på förmiddagen skrämde dem som tänkt sig picknick på gräsplanen - men snart sken solen åter och besökarna strömmade in dock utan picknickkorg. Kommittén lägger ned stor möda på att allt ska "flyta" dock fanns i år ej tillräckligt med folk för att göra en uppvisning. Planera redan nu några timmar på Torpet så att vi kan anordna ett midsommarfirande även nästa år. Dagen avslutades med tävlingar och knytis. Efter en mysig kväll

Forts. på sid. 11

BOTVIDSBYGDEN

TIDSKRIFT FÖR BOTKYRKA HEMBYGDSGILLES MEDLEMMAR

ANSVARIG UTGIVARE: Ingrid Avelin, Tel. 09-771 15 12

REDAKTION: Arne Mattsson, Tel/Fax 08-530 371 16

Edi Marhold, Tel. 08-778 29 45

Sista manusdag för bidrag till nr 3 2003 är den 25 november 2003.

Botvidsbygden är tryckt på miljövänligt papper. Licens nr. 341 019

En tur på gamla Göta landsväg

Den 14:e maj var vi ca. 20 personer från spridda delar av kommunen, som samlades vid S:t. Botvids kyrka kl. 10 på förmiddagen för att under Lars-Gunnar Lindströms kunniga och inspirerande guidning få ta del av kulturhistoria, som handlade om gamla torp, Göta landsväg och andra vägar och deras förbindelser med olika socknar och huvudstaden.

Denna dag blev en vidareutveckling av Lars-Gunnars föredrag på Gillets årsmöte med bildvisning av kartor och om landhöjningen.

Skogsområdet vid Flottsbro vimlar av gamla historiska vägar, som man inte känt till, men som är trevliga att ströva omkring på utan risk att gå vilse.

Vi var även fram och tittade på hällristningar från 1000-talet, som ligger utefter cykelvägen mellan Katrinebergsvägen och avfarten till S:t Botvids kyrka.

Kulturvandringen var arrangerad av pensionärsföreningen SPF.

Siv Sahl

Berättelser om Grödinge

Text: Gösta Törnquist - en bygdens son

Svenska historieberättare talade bland mycket annat om att tsar Peter I av Ryssland ville hämnas på Carl XII för hans krigståg mot ryssen i början av 1700-talet. Ryssarna härjade därför efter den svenska kusten och även nedåt Sörmland vid Dalarö och Muskö. Ätten Bondes slott Hörningsholm brändes ner medan däremot Dalarö skonades p.g.a

att friherren Braunerhielm därstädes var god vän med den ryske amiralen. Ryssarna vandrade också inåt landet, bl.a över Näslandet upp mot Tumba där de stoppades av den svenska hären. Det berättas att Sengersjön vid Uttran blev fullt av blod, både ryssars och svenskars.

Brita Söderberg på Marieberg i Grödinge berättade ofta om "sin" kommun, bl.a vid jakterna med sina taxar på Marieberg och Kasshamra. Hon var vad man brukar kalla ett "rekorderligt fruntimmer" med mycket bestämda åsikter. Hon gick ofta iklädd grön jaktkappa av lodentyp. Hon flyttade på äldre dar från Marieberg

till Kasshamra på andra sidan stora vägen mellan Snäckstavik och Vårsta. Brita Söderberg talade också gärna om kommunens invånare men även om sig själv och sina egna familjeförhållanden. Som ett kuriosum kan nämnas att det var - tror jag - Britas svärfar som köpte en stor del av Grödinge socken för att

Forts. på nästa sida

Brita Söderberg visar museiföremål på Mariebergs säteri.
Foto: Bertil Dahlby

Forts. från föreg. sida

hans son Calle inte skulle behöva göra något arbete i hela sitt liv. Detta lyckades antagligen. Den s.k "Kaffesöderberg" började sin bana med att sälja kaffe från en dragkärra men övertog sedan genom idogt arbete en stor del av marknaden i Stockholm och senare i hela landet.

Brita var syster till fru Nordmark på Bockholmssättra gård uppe vid inloppet till södra Björkfjärden i Mälaren. Ett kuriosum var att advokat Nordmark, dennas make, lät flytta bort boningshuset för att låta det stora vårdträdet som stod intill få stå kvar.

Snett emot Grödinge kyrka på andra sidan om Kyrksjön ligger en gammal

ättestupa som använts - sägs det - ända in i våra dagar.

Brita var en stor älskare av naturen, vilket förklarar varför hon var så aktiv inom trädgårdsskötsel och i övrig miljövard. Hon uppskattade mycket sin sonson och ville att han skulle ärva Kasshamra, dit hon som tidigare nämnts flyttat. Curt Nicolin hade ju köpt Marieberg, där han nu bodde med sin hustru och en dotter. Brita Söderberg hade anlagt några dammar intill Kasshamra där kräftor och ädelfisk planterats in. Det fanns även en ravin där olika växtarter trivdes bra och som hon gärna förevisade för sina gäster. Hon höll också utkik från huset på gården över Kyrksjön och upptäckte ibland älgar i den täta vassen därnere.

Utsikt över f.d Kyrksjön från Gullhamra borg där ättestupan låg. Foto: Bertil Dahlby

Fornminnen i Botkyrka

Källa: Botkyrka socken i kulturhistorisk framställning av Erik Castegren 1948

Socknarna i Södertörn hör till de senast befolkade områdena i mellersta Sverige, ty denna landsdel höjde sig sent ur havet i jämförelse med andra delar av vårt land. Ännu för 4000 år sedan eller under de senaste århundraden av stenåldern låg en stor del av det nuvarande Botkyrka under vatten. Praktiskt taget torde större delen av den nuvarande fruktbara lerslätten mellan Sturehov och Fittja då ännu ha legat under vatten liksom delar av landet mellan Aspen och Tullingesjön samt hela Tumbadalen.

En stor del av det land, som låg över vattenytan, var sumpmark. Och de urbergskollor och moränbackar, som höjde sig över vattnet, samt rullstensåsarna ha icke kunnat ge uppehälle åt många människor. Att jägar- och fiskarfolk under stenåldern vistats i trakten är troligt, och kanske har vid stenålderns slut en bofast jordbrukande befolkning funnits. Någon boplatz från stenåldern är icke känd inom socknen, men det är möjligt, att sådana skola kunna upptäckas.

Fynd av stenyxor och andra föremål, som brukas tillskrivas stenåldern, har gjorts i olika delar av socknen. Helt säkert har många fynd gått förlorade, men ett fyrtiotal är kända. Dessutom har enligt uppgift till författaren hittats 5 à 6 stenyxor vid Brantbrink, vilka nu skingrats och ej kunnat bestämmas.

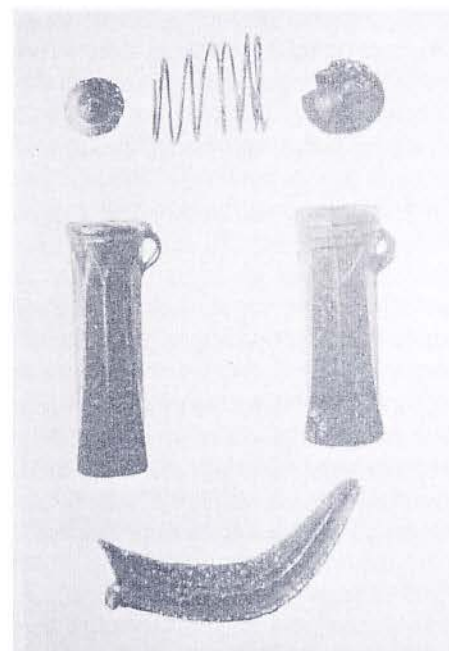
Fasta fornlämningar finns inom sock-

nen till ett betydande antal. Äldst bland dessa torde vara de många rösen, som finns på höjder och som ofta är av stor måktighet. Dessa rösen har länge ansetts vara gravplatser från bronsåldern, omfattande tiden 1800-600 f.Kr. Senare forskare har ansett dem vara offer- och kultplatser, där man dyrkat solen och till denna offrat människor, som sedan gravlagts och över vilkas aska röset lagts upp. Rösen kunna också förskrivas till järnåldern.

Ett stort antal rösen ligger på Aspberget norr om sjön Aspen och dess fortsättning österut, som någon gång av lantmätare angivits som Trälberget. Det mäktigaste röset ligger på berget norr om Aspen och har en diameter av c:a 17 meter. Ett annat betydande ligger norr om Kyrkskolan. I övrigt finns rösen vid Hallunda, på Aspbergets fortsättning å Alby ägor, söder om Kumla, vid Vretarna och SO om Hamra. Vid Korstorp under Riksten fanns ett röse, som efter undersökning fick raseras år 1945.

De lösa fynden från bronsåldern är få. Det vackraste utgöres av en grupp föremål som hittades vid Tullinge år 1800 och som förvaras i Historiska museet i Uppsala. Det utgöres av 1 skära, 2 hålcelter, 2 s.k. tutuli och 2 spiralringar. I Statens historiska museum förvaras 1 hålcelt, funnen vid Riksten.

Större fasta fornlämningar är de s.k. fornborgarna. En stor sådan ligger på Skansberget öster om Tullingesjön och

Tullingefyndet från bronsåldern. Uppsala universitets museum för fornsaker foto.

en mindre, bestående av en omkring 100 meter lång mur på Örnberget söder om Tullinge gård och omedelbart öster om sjön. En annan fornborg av något mindre omfång ligger på ett berg väster om Sturehovs gård nära det förra torpet Skansberg, som erhållit sitt namn just efter "skansen".

Fornborgarna voro ej fasta bostäder utan tillfälliga tillflyktsorter i ofredstider, ett slags befästa läger, dit traktens befolkning drog sig tillbaka, när fienden nalkades. Då medfördes dit kvinnor och barn, som här skulle finna skydd, medan männen bortjagade angriparna. Dit fördes troligen också boskapen samt den redbaraste egendomen. Borgarna var

troligen avsedda för hela byalag. Ett fåtal människor skulle knappast ha kunnat uppföra eller försvara dem. Man anser i allmänhet, att fornborgarna är uppförda under tiden omkring år 500. Möjligen hör de till vikingatiden.

Av största intresset är fornborgen på Skansberget vid Tullinge. I väster stupar berget brant i sjön. Österut sluttar det minst, och här samt på de övriga landssidorna har kraftiga murar dragits. Nederst på södra sidan är en grov kallmur uppförd tvärt över mynningen av en liten dalgång. Genom muren leder en smal ingång, vars inre mynning kunde bestyrkas från terrängen innanför. Genom denna ingång kom man in i en liten förborg, och ovanför denna ligger en mur med ingång till det egentliga fästningsområdet. Högar av kaststenar ligger ännu kvar inom de numera delvis nedrasade skyddsmurarna.

Vid slutet av den förhistoriska tiden hade uppodlingen av jorden inom socknen fortskridit så långt, att de flesta av socknens nuvarande gårdar redan fanns med bebyggelse på ungefär samma platser, där den nuvarande bebyggelsen finns. Där om vittna de gravfält, som finns i moränslutningar och björkbackar vid gårdarna. Under senare delen av järnåldern brukade man nämligen jorda den dödes aska under en kulle i närheten av gården, där han bott, och av de talrika kullarna å gravfälten i närheten av nuvarande gården kan man sluta, var gården eller byn legat.

Gravfält med ett större eller mindre antal gravkullar finns ännu bevarade vid

Forts.nästa sida

flertalet gårdar i socknen. Norsborgs park rymmer ett flertal, av vilka en del synes ha varit verkliga stormansgravar. Hallunda, Slagsta, Fittja, Alby, Elvesta, Kumla och Hammarby ha på sina ägor ett eller flera gravfält. Vid Skrävsta, Hågelby och Tuna finns eller har funnits flera. På Hamra gårds ägor finns tre fält och vid Skäcklinge fanns före villabebyggelsen i början av 1900-talet ett större fält med mer än 100 gravkullar. Också vid Tullinge och Lindhov ligger betydande gravfält.

Det är möjligt, att gravkullar också funnits vid Nackdala, Kyrkbyn och Sturehov, fast sådana numera ej kunna återfinnas. Vid socknens yngsta gårdar, Tumba-hemmanen, uppodlade under medeltiden, och Himmelsboda, som uppodlades på 1600-talet, finns inga fasta fornlämningar.

En tresidig stensättning eller s.k treudd

har funnits vid Skrävsta på den udde, där nuvarande huvudbyggnaden blivit uppförd. Den visade sig vid undersökning ej innehålla någon grav utan synes ha blivit lagd såsom minnesmärke efter någon, vars minne man velat hedra. Minnesmärket, som var det enda i sitt slag inom socknen, blev i början av 1940-talet med vederbörligt tillstånd borttaget för att lämna plats för grunden till gårdens nya huvudbyggnad. Sidorernas längd på treudden uppgick till omkring 9 m mellan hörnstenarna.

Bautastenar, resta till minne av personer man velat hedra efter döden, finns ännu kvar på ett par ställen. Den ena står på gamla gårdstomten vid Skrävsta och den andra på den av vägen genombrutna bergryggen vid Hågelby.

Inom socknen finns sju runstenar, därav fyra vid kyrkan. Av dessa senare är tre inmurade, en under tornets sydvästra

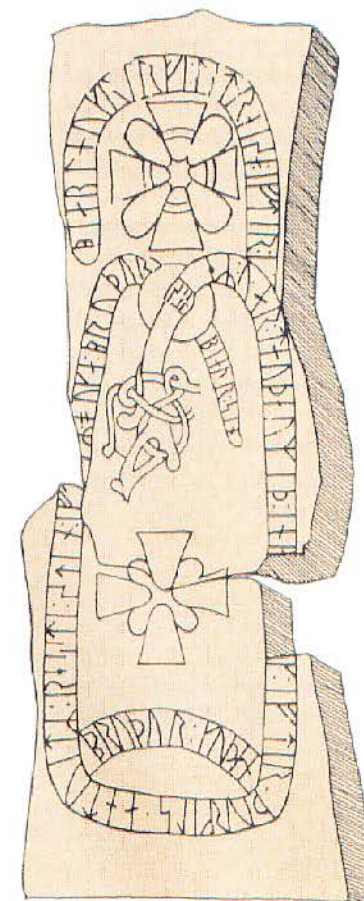
Den frilagda treudden vid Skrävsta.

hörn, en under stenhällen i porten till gamla vapenhuset, numera gravkapellet, och fragment av en i norra kyrkväggen. Den fria är uppställd vid kyrkans korgavel. Utom dessa finns en runsten vid Hågelby och en, som tidigare stått vid vägen mellan Tumba och Salem nära torpet Mosstorp, har flyttats till infarten till Länssanatoriet vid Uttran. En runsten, som tidigare haft sin plats vid Spåntorp vid vägen mot Riksten, flyttades på 1860-talet till trädgården vid Hamra gård.

Utom de nu nämnda sju runstenarna fanns ännu kvar på 1600-talet en större sådan vid Hunhamra, nuvarande Norsborg. Enligt Peringsköld lög den "uthi hagen emellan Hunhamra och Bårg, der åtskillige stora skogbevuxne Jarlehögar äro".

Att döma av de många gravfälten vid gårdarna mellan Mälaren och skogstrakterna i söder synes denna del av det nuvarande Botkyrka ha hyst en relativt talrik befolkning vid slutet av hednati-

den. Här var troligen huvudbygden i norra Södertörn redan vid denna tid. Nu kända fasta fornlämningar inom socknen uppgå till omkring 800, men ytterligare efterforskningar torde ej obetydligt kunna öka detta antal. □

Runstenen vid Hunhamra, sedan länge försvunnen.

TACK!

Tack för den fina blomkorgen på min högtidsdag.

Karin Mattsson

Ett varmt tack till alla för uppvaktningen på våra 60-årsdagar.

Er medverkan gjorde dagen till en minnesrik upplevelse för oss.

Lars - Märöt

Klädesfabrik i Tumba

På 1740-talet gjordes försök med textiltillverkning. På flera andra platser hade man prövat metoden att genom valkning av ull framställa grova tyger, vadmal, filter o.d. Valkningen var en kemisk process, där naturullen pressades ihop till en tät textil efter påverkan i ett lösningsbad. Därigenom slapp man den tidsödande vävningsprocessen. Tygerna var avsedda för fortifikationens behov och för allmogen och användes till uniformsrockar, kuskappar, hästtäckor o.dyl.

1741 planlades ett valkeri vid Tumba ström. 1700-talet var i Europa merkantilismens århundrade. Bröderna Carl och Edvard

Statssekreteraren Carl Carlessen, grundläggare av industrien vid Tumbaån.

Carlessen var båda övertygade merkantilister och hade studerat manufakturer i andra länder samt tagit med sig idéerna hem. 1741 inköpte de egendomen Tumba Övergård, ibland kallad Tumba Uppgård, invid Tumbaån, där klädesfabriken anlades. Försöket är ett exempel på brödernas djärva satsning på ett vidgat näringsliv. Carl Carlessen stod för klädestillverkningen i Tumba, som pågick ett tiotal år, dock utan större lönsamhet. Brodern Edvard Carlessen hade i en skrift optimistiskt uttalat sig om möjligheten att i stor skala bygga en rad andra "manufakturer och fabriquer" i bygden, därför att i närheten fanns rika tillgångar på ull, hudar, trä, malm och andra outnyttjade råvaror. Målet var ett ökat handelsutbyte med kontinenten och andra asiatiska länder.

Bröderna Carlessens näringspolitiska idéer mötte hårt motstånd. Flera ämbetsmän var fysiokrater, d.v.s de ville hellre satsa på ett ökat jordbruk, landets modernäring. Sverige var icke självförsörjande på brödsäd. Krigstillstånd i landet betydde i regel hungersnöd, eftersom sädesimporten hindrades. En stark motståndare till all industrialisering var friherren Johan Liljecrantz, finansminister under nästan hela den gustavianska epoken. Liljecrantz ägde Sturehov och Norsborg, där storjordbruk bedrevs med framgång. National-ekonomen Johan Fischerström visar

Forts.nästa sida

med vilken skicklighet en sann fysiokrat på kort tid kunde öka avkastningen av jordbruket. Han betygar, att "nuvarande egendomsherren Johan Liljecrantz har uppbragt årliga utsädet från 24 till 50 tunnor, och höstbolet från 240 till 500 lass". Sådana resultat var tunga argument. Industriförsöket vid Tumba kom av sig och klädesvalken avvecklades, inte minst på grund av motståndet från kungens kansli. Även de långt större textilfabrikerna i t.ex Alingsås hade svårigheter. Landet var ännu inte mottagligt för en industrialisering.

Andra svårigheter fanns. Fabriker, kvarnar och sågar var helt beroende av vattenkraften för sin drift. Vintern med frusna vattenleder betydde stillestånd i fabrikerna. Höst och vår hade kvarnar och sågar högsäsong, klädesvalken hade sin säsong på sommaren då de arbetare som icke hade sysselsättning vid gårdarnas industrier arbetade i textilfabriken. □

Gåvor till Gillet

En AV-projektor skänkt av Lars-Gunnar Lindström.

Sju stycken bilder över centrala Tumba, tagna på 30-talet, samt en komplett varpa med växtfärgat garn, skänkt av Britt-Marie Landéus.

Erik Castegrens häfte om Hamra gårds historia, skänkt av Gottfrid Eriksson på Hamra gård.

Gillet framför ett varmt tack för gåvorna.
Styrelsen

Ordförande...forts. från sid. 2

somnade "Busan" och jag i köket på Logen och tyckte att det är en fin tradition att få fira midsommar på Torpet. Söndagarna i augusti stod kaffepannan på spisen och kakor på faten - mest kaffe gick åt första söndagen, Hembygds-gårdarnas dag, då Lars-Gunnar berättade om Tingsvägen över Riksten och den fjärde, Spelmansträffen. Alla söndagars arbetsinsatser är dock lika viktiga även om besökarna inte är lika många. "Septemberlek" nyckelharppspelarna avslutade vårens dansövningar och inledde en lördag i september. Verkligt trevliga kvällar med mycket spel och "dans i benen".

En vecka i slutet av juli hade några från Gillet hörsammat inbjudan till kurs i dans i härlig miljö i Storlien. Vi drillades i gillesdanser, bugg och polskor och hann även "koppla av" med en fotvandring till Blåhammaren för att få litet extra motion! I våras ville Lennart Stenbäck ha hjälp att sprida svensk musik och folkdans i den svenska utställningshallen i Fuen-girola under "Nordiska dagarna". En liten grupp inklusive några inlånade dansare fanns på plats för att sprida glädje med dans och musik.

Till sist, ett varmt tack till alla som på något sätt bidrar med hjälp såväl i form av lotterivinster som arbete i olika former. Det är ju så att gräsmattan blir inte klippt om ingen håller i gräsklipparen, landen blir ej vattnade om ingen håller i vattenslangen - Vi har flera "tomtar" som smyger sig till Torpet för att laga det som andra förstör. □

- INSTALLATION
- FÖRSÄLJNING
- SERVICE
- PROJEKTERING

Grödingevägen 49B 147 31 Tumba

Tel: 08-530 308 01

Söker du gamla Botkyrkabilder?

Ur mitt bildarkiv av Botkyrka-
bilder från sekelskiftet kanske
Du finner den eller de bilder du
just saknar.

Format 18x24 cm. 100:-/styck.

Arnold Sjöberg
Doktorsväg. 4
147 30 Tumba
Tel: 530 335 88

GYNNA VÅRA ANNONSÖRER

Botkyrka-Salem Sotningsdistrikt

Skorstensfejaren utför:
*För bättre miljö och
fungerande ventilation*

- FUNKTIONSKONTROLL
- UNDERHÅLL
- RENSNING
- INJUSTERING AV DITT
- VENTILATIONSSYSTEM

TEL: 530 328 50

HÄGELBY GÅRD - 147 43 TUMBA

ÖPPET ÅRET RUNT

MÅNDAG-FREDAG 11.00-15.00

SÖN- OCH HELGDAGAR 13.00-17.00

ÖVRIGA TIDER BOKAR VI FÖR FESTARRANGEMANG

UPP TILL 160 PERSONER INOMHUS

900 PERSONER UTOMHUS

BORDSBEST. 08-530 378 87

FESTVÅNING/CATERING:

08-530 624 03

Fax: 08-530 371 91

E-post: rest.hagelby@hagelby.se

Hemsida: www.hagelby.se

VÄLKOMNA!

Bert Ek - Thomas Bjurholm